

УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО В СЕРЕДИНІ — ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

7.072.2(477)“XIX”

Матоліч І. Я. Українське мистецтвознавство в середині — другій половині ХХ століття. У статті розглянуто стан і розвиток української мистецтвознавчої науки (образотворче й декоративно-ужиткове мистецтво) середини — другої половини ХХ століття, яка у вказаний час на пряму залежала від змін суспільно-політичної системи країни й концентрувалася в основному в Москві та Ленінграді. Була увиразненою тенденція до заповлітизованості та кон'юнктурності мистецтвознавчих публікацій. Щоразу робився наголос на розквіті, розвитку та відродженні українського мистецтва саме в радянський час. Визначено, що значні досягнення українського мистецтвознавства радянського періоду відбулися не завдяки, а всупереч панівній ідеологічній системі. Цьому сприяла титанічна праця когорти провідних українських мистецтвознавців, які видали чимало фундаментальних праць із історії українського мистецтва, хоча, зважаючи на час, не без ознак радянської заангажованості.

Ключові слова: мистецтвознавство, тоталітаризм, ідеологічна система, музей, конференція, дисертація.

Матоліч І. Я. Украинское искусствоведение в середине — второй половине ХХ века. В статье рассматривается украинская искусствоведческая наука (изобразительное и декоративно-прикладное искусство) в середине — второй половине ХХ века, которая в указанное время напрямую зависела от изменений общественно-политической системы страны и концентрировалась в основном в Москве и Ленинграде. Была подчеркнута тенденция к заповлітизованості и кон'юнктурності искусствоведческих публикаций. Каждый раз делался упор на высоте, развитии и возрождении украинского искусства именно в советское время. Определено, что значительные достижения украинского искусствоведения советского периода состоялись не благодаря, а вопреки господствующей идеологической системе. Этому способствовал титанический труд когорты ведущих украинских искусствоведов, которые издали немало фундаментальных трудов по истории украинского искусства, хотя, учитывая время, не без признаков советской ангажированности.

Ключевые слова: искусствоведение, тоталитаризм, идеологическая система, музей, конференция, диссертация.

Matolich I. Ukrainian art studies in the middle of the second half of the twentieth century.

Background. Art studies are the branch of the humanities, that considers an art in wide social and cultural aspects. We have to appeal to its prehistory to find out the modern state of study of art science, namely to development of this science in a period of middle of the second half of the twentieth century, and also to name the first scientists in this field. Solving this issue will allow to comprehend integrity of Ukrainian art studies.

Objectives. The objectives of this study are to determine the features of development of the Ukrainian study of art in a period of middle of the second half of the twentieth century.

Results. In a period of Soviet totalitarianism the art studies had an expressive politically-conjuncture implication, it acted as an agent of punitive system, and art criticism was inevitable. In fact the art processes and personalities were influenced by ideological system, the role of national tradition was tendentially interpreted, the historical heritage was manipulated. Ideological stamps were clearly traced in most of the editions, methodological requirements to the publication only of positive material. Each time the revival of the Ukrainian art was emphasized exactly in the Soviet time. The introduced method of socialist realism formed the other kind of art, which depended on the politics of that time. An artistic critic was refused in a right to freedom of work, illumination of those questions was forbidden both from history of art and from modern artistic problems that did not assist the development of art. Therefore stereotypes of banal estimations were encouraged in science as well as political conjuncture. In many cases criticisms

forced to avoid special issues. Meaning of such studies, critical reviews, articles mainly became complementary.

In these terms the scientific monographs of artists were written in officially certain style. Their meaning was confined reality and analysis of the art phenomena. Foreign scientists think that the quality of such studies was not high, and this fact, unfortunately, generated certain second-rateness of the Ukrainian art studies, that during the twentieth century depended on the changes of the social and political system and sociocultural climate of the country. Criticism in relation to the same art phenomena acquired opposite sense in different periods.

The propaganda of idealizing realism in art was one of the features of Soviet criticism. Socialist realism was proclaimed the only creative method for all soviet artists. It was required to represent idealizing socialist realism and that is why the concept of image became the main category of aesthetics. This method depressed all other artistic directions, leveled the searches of new issues. Therefore connection of the Ukrainian art was marked off from the world by repressive measures unanimity of artistic process and hard dependence of artist on the totalitarian system.

The criticism of this period represented the peculiar clear structuring, dividing kinds and genres of art into important and less meaningful, allowed for research and not desirable. The original hierarchy of genres had a leading place and mainly represented the thematic picture and portraits of leaders and the political issues. Politicization of culture and spiritual values formed the row of cults and mythological presentations: cult of collective labor for the sake of world revolution, cult of “leader”, propaganda of exceptional nature of socialistic culture. Nationality of art was dominating in that time, which popularized a collectivity, simplicity and clearness.

Conclusions. The origin and development of the Ukrainian art studies (visual art) are demonstrated in the article, their main achievements and gaps are discovered. The origin of study of art science in Ukraine traced on the second half of nineteenth beginning of twentieth century and it is closely constrained with other sciences – ethnography, anthropology and archaeology.

A middle of twentieth century was a period of appearance of the new names (Y. Aseyev, V. Afanasyev, Y. Belichko, P. Biletskiy, A. Budzan, N. Gluhenska, I. Gurgula, P. Zholtovskiy, A. Zhuk, Y. Zapasko, Z. Lashkul, Y. Lashchuk, G. Logvyn, L. Miliayeva, V. Ovsyitchuk, H. Sanotska, V. Sventsitska, Y. Turchenko, S. Chehovych) in the Ukrainian art studies, who had a scientific degree “candidate of art studies” in 1970. Then candidate’s dissertations were defended by M. Mozdyr, F. Petriakova, O. Ripko, D. Stepovyk, O. Fedoruk that year. Mainly these scientists prepared and gave out a row of fundamental studies in history of the Ukrainian art, although, having the influence of the Soviet period. In fact the art studies in the Soviet period was subject to intent control from the side of power that waresly regulated the researcher’s work. Art scientists applied to the Ukrainian folk culture in the scientific works, as they saw strong foundation and guarantee of maintenance of national identity in it. The independence and introduction of the Ukrainian culture was considered to be essential in a world context.

The prospects of further search in this direction consist in research and understanding of integrity of all Ukrainian art studies, that consider art in wide public, social and cultural aspects.

Keywords: art studies, totalitarianism, ideological system, museum, conference, dissertation.

Постановка проблеми. Мистецтвознавство є галуззю гуманітарних наук, яка розглядає мистецтво в широких соціальних та культурологічних аспектах. Для з’ясування сучасного стану мистецтвознавчої науки (образотворче й декора-

тивно-ужиткове мистецтво) нам необхідно звернутися до її передісторії, а саме до розвитку цієї науки в середині — другій половині ХХ століття, й також назвати перших науковців у даній сфері. Вирішення цього питання дозволить досягнути цілісності всеукраїнського мистецтвознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Більшість матеріалів, які стосуються нашого дослідження, знаходимо у публікаціях періодичних видань, авторами яких є відомі українські мистецтвознавці — Л. Міляєва [13], В. Овсійчук [19], О. Роготченко [21; 22], В. Сидоренко [24], М. Селівачов [23], Г. Склярєнко [25], М. Станкевич [26; 27], О. Школьна [32], Р. Шмагало [33; 34].

У статті О. Новицької «Українське радянське мистецтвознавство як частина тоталітарної культури» (2011) [18] порушено проблеми мистецької критики періоду радянського тоталітаризму. Дослідниця в невеликій за обсягом статті розкриває суть та характерні риси радянської художньої критики як дієвого засобу ідеологічної пропаганди.

У нашій публікації йдеться про відомих представників українського мистецтвознавства досліджуваного періоду, наукова та творча діяльність яких висвітлюється на сторінках періодичних видань — у статтях про життєвий та творчий шлях А. Будзана [26], Б. Возницького [11; 13], І. Гургули [16], П. Жолтовського [14], Я. Запаса [4], Ю. Лашука [31], М. Моздира [27], Я. Нановського [35], Г. Островського [12], Ф. Петрякової [32], Х. Саноцької [5], С. Таранушенка [2; 28], О. Федорука [20], С. Чехович [9] тощо.

Велике значення для написання статті має інтерв'ю із українським мистецтвознавцем М. Моздирем [17], що дозволило систематизувати конкретні факти, події з життя дослідників мистецтва, впорядкувати розмаїття інформації, почерпнутої з літературних джерел.

Метою статті є визначення особливостей розвитку українського мистецтвознавства (образотворче й декоративно-ужиткове мистецтво) в середині — другій половині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед тим, як розглянути стан та розвиток мистецтвознавчої науки (образотворче й декоративно-ужиткове мистецтво) в період незалежності України, нам слід звернутися до її передісторії, а саме до зародження та розвитку цієї науки у період радянського тоталітаризму в нашій державі, й також назвати перших науковців у цій сфері.

У період радянського тоталітаризму мистецтвознавство мало виразний політично-кон'юнктурний підтекст, подекуди воно відіграло роль агента каральних органів, а мистецька критика була своєрідним ритуалом. Адже мистецькі процеси та особистості підлаштовувалися під ідеологічну парадигму, тенденційно трактувалася роль національної традиції, відбувалося маніпулювання історичною пам'яттю. У більшості видань чітко простежувалися ідеологічні штампи, методологічні вимоги до публікування лише позитивного матеріалу. Щоразу робився наголос на розквіті та відродженні українського мистецтва саме в радянський час.

Запроваджений метод соцреалізму сформував інше мистецтво, зробивши його залежним від партійного замовлення й тогочасної політики. Художньому критику відмовлялося у праві на свободу творчості, заборонялося висвітлення тих питань як з історії мистецтва, так і з сучасних мистецьких проблем, які не сприяли розкриттю повноти історичного процесу розвитку мистецтва. У науці заохочувалася поверховість, стереотипи банальних оцінок, політична кон'юнктурність. У багатьох випадках критики були змушені уникати гострих кутів. Тон таких рецензій, критичних оглядів, проблемних статей переважно ставав компліментарним [10, с. 230].

У цих умовах наукові монографії, присвячені окремим митцям, писалися за офіційно визначеним стилем. Їх характер був суто оглядовим, позбавленим конкретики й аналізу мистецьких явищ [10, с. 231]. На думку іноземних учених, рівень таких праць не був високим, і це, на жаль, породжувало певну другосортність українського мистецтвознавства [19, с. 594], яке впродовж ХХ ст. пройшло доволі складний розвиток, адже вочевидь залежало від змін суспільно-політичної системи та соціокультурного клімату країни. У різні періоди критика щодо тих самих мистецьких явищ набувала різного, іноді протилежного забарвлення [18, с. 185].

Однією з рис радянської критики була пропаганда надто ідеалізованого реалізму в мистецтві, а також свого роду становлення пантеону божеств і героїв. Утверджений репресивними методами соцреалізм проголошували єдиним та обов'язковим для всіх радянських художників творчим методом. Соцреалізму належало зображати ідеалізовану дійсність, а тому поняття художнього образу стало головною категорією естетики. Цей метод затьмарював усі інші мистецькі напрями, нівелював пошуки нової пластичної мови. У зв'язку з цим українське мистецтво відмежовується від світу, шляхом репресивних заходів запроваджуються однотайність художнього процесу та жорстка залежність митця від тоталітарної системи.

Як зазначено у статті О. Новицької, мистецтвознавство повинно було визначати пропоновані орієнтири. Оскільки ця межа була тонкою, то й критик мистецтва опинявся в хиткому становищі: щоб раптом не похвалити заборонене, не дослідити недозволене, не вийти у своїх оцінках того чи іншого мистецького явища за визначені ідеологією межі [18, с. 189].

Практично не публікувалися матеріали про художнє життя української діаспори в країнах Європи й Америки, а її творчість свідомо вилучалася з наукового обігу [10, с. 232].

У радянські часи вітчизняна мистецтвознавча наука концентрувалася в основному у Москві та Ленінграді (тепер — Санкт-Петербург), а саме у Московському державному університеті ім. М. Ломоносова та Ленінградському Інституті живопису, скульптури та архітектури ім. І. Рєпіна. Усі вчені ради із захисту дисертацій з мистецтвознавства зосереджувалися переважно у цих містах,

а не в інших столицях республік Радянського Союзу. Так, до складу спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських та докторських дисертацій Московського державного університету М. Ломоносова входили відомі російські мистецтвознавці: В. Василенко, М. Ільїн, Д. Сараб'янов та ін. Викладач спецкурсу українського мистецтва, проф. В. Василенко перед захистом кандидатської дисертації львівського дослідника М. Моздира настійливо рекомендував йому: «Вы все свои изыскания должны писать и присылать к нам на русском языке. Потому что на украинском их никто здесь читать не будет» [17, с. 4]. Ця ж рекомендація стосувалася пошукувачів з інших республік Радянського Союзу.

Московські дослідники вважали себе справжніми апробованими мистецтвознавцями, слово яких було останньою незаперечною інстанцією. Пізніше про це явище перед захистом своєї кандидатської дисертації 1978 р. писав мистецтвознавець М. Селівачов: «...в Києві захисти прикрили, докторів для них бракує, дисертацію доводиться перекладати російською мовою та їздити до них на поклон» [23, с. 241].

Прикладом другорядності українського мистецтвознавства та вітчизняних дослідників мистецтва, як зазначає М. Моздир, була подія, яка відбулася 1961 р. в Москві, коли була організована перша велика художня виставка у Центральному виставковому залі «Манеж» «Искусство — в быт». На ній проводився огляд усіх видів декоративно-прикладного мистецтва Радянського Союзу. В Україні у цей час працювали декілька дослідників українського художнього скла (В. Рожанківський, Ф. Петрякова), проте ніхто з них не був задіяний на виставці. На цю тему доповідав інший науковець, співробітник Інституту історії і теорії мистецтва при Московській академії мистецтв. Саме він робив свої висновки про українське художнє скло і про його мистецтвознавче висвітлення, хоча українські дослідники знали предмет краще від нього [17, с. 5–6].

Важливо, що значні досягнення українського мистецтвознавства радянського періоду відбулися не завдяки, а всупереч панівній ідеологічній системі. Цьому сприяла багаторічна титанічна праця когорти провідних українських мистецтвознавців, які в складних умовах намагалися не тільки плідно працювати, але й виявляти певну протидію насаджуваним стереотипам соцреалізму.

До перших дослідників, які на 1970 р. були кандидатами мистецтвознавства (зі спеціальностей з історії мистецтва, з архітектури, декоративно-ужиткового мистецтва) в Україні, належать: В. Афанасьєв (1957), Ю. Белічко (1964), П. Білецький (кандидатська — 1961; докторська — 1969), А. Будзан (1959), Л. Владич (1964), І. Врона (1951), Н. Глухенька (1964), П. Жолтовський (кандидатська — 1955; докторська — 1981), Я. Запаско (кандидатська — 1958; докторська — 1974), З. Лашкул (1962), Ю. Лашук (кандидатська — 1958; докторська — 1973), Г. Логвин (кандидатська — 1948; докторська — 1969), Л. Міляєва (кандидатська — 1958; докторська — 1988),

П. Мусієнко, Ю. Нельговський (1953), А. Німенко (1955), В. Овсійчук (кандидатська — 1966; докторська — 1989), М. Пекаровський (1967), Б. Піаніда (1951), Л. Попова (1957), Н. Рипська (1965), Л. Сак (1964), І. Сакович (1964), В. Свенціцька (1966), О. Тарновський (1955), О. Тищенко (1967), В. Ткаченко (1964), Ю. Турченко (1953), П. Цибенко (1949), Ф. Шапошников (1967) [3, с. 164].

А згодом до цього списку приєдналися Д. Степовик (кандидатська — 1970; докторська — 1984), О. Федорук (кандидатська — 1971; докторська — 1996), М. Селівачов (кандидатська — 1978; докторська — 1996), В. Тимофієнко (1971).

Коротко зупинимося на доробку окремих постатей, які є корифеями вітчизняної мистецтвознавчої науки. Так, з 1947 р. і впродовж майже п'ятдесяти років у київському Науководослідному інституті теорії та історії архітектури і містобудування працював один із найвидатніших дослідників українського мистецтва Григорій Логвин, який був спеціалістом у галузі українського мистецтва та архітектури доби бароко, а також архітектурно-мистецьких шкіл XVII–XVIII ст. Так, 1969 р. за дисертацію «Українське мистецтво 1240 – 1540 рр.», захищену у Ленінградському інституті живопису, скульптури і архітектури ім. І. Рєпіна, Г. Логвину було присуджено вчений ступінь д-ра мистецтвознавства.

У Київському державному художньому інституті (тепер — НАОМА) з 1957 р. працював іще один видатний український мистецтвознавець Платон Білецький, який виховав цілу плеяду фахівців з мистецтвознавства. Він є автором понад 200 наукових праць, у тому числі 15 монографій і видань альбомного характеру з теорії та історії українського мистецтва. Діапазон досліджень П. Білецького надзвичайно широкий — від найдавнішого мистецтва України до культури Китаю та Японії (праця «Китайське мистецтво» (1957)). Його книга «Козак Мамай. Українська народна картина» (1960) стала узагальнюючою працею з вивчення цього явища народного мистецтва. У ній проаналізовано багато творів і здійснено їхню змістовну класифікацію за певними ознаками [25, с. 132].

У тодішньому Київському державному художньому інституті з 1953 р. працював Юрій Асєєв, дослідник історії архітектури та мистецтва Київської Русі. Він захистив кандидатську дисертацію в 1948 р. Науковець є автором 16 монографій та альбомів, понад 250 статей із зазначеної проблематики. Сюди належить праця «Орнаменти Софії Київської» (1949), де зібрано та структуровано більшість фрескових і мозаїчних оздоб Софії Київської XI ст.

У монографії Ю. Асєєва «Джерела: Мистецтво Київської Русі» із серії «Нариси з історії українського мистецтва» (1980) автор розповідає про пам'ятки мистецтва, що увійшли до скарбниці світової культури і стали першоджерелом вітчизняного мистецтва.

В ІМФЕ ім. М. Рильського працював відомий мистецтвознавець Юрій Турченко, який спеціалізувався на дослідженні української

графіки, — автор праць «Український радянський естамп» (1962), «Український естамп» (1964), «Українська радянська графіка» (у спів-авт. з В. Касіяном, 1957). Також був автором та редактором шеститомної «Історії українського мистецтва» (1966–1970) та «Українського мистецтвознавства» (1969–1974), співред. «Словника художників України» (1973) та ін. У 1974 р. був відряджений на працю в системі ЮНЕСКО в Париж. В Україну не повернувся, тривалий час працював у Луврі (відділ графіки).

На кафедрі історії та теорії мистецтва Київського державного художнього інституту (тепер — НАОМА) з 1962 р. працює проф. Людмила Міляєва. Дослідниця захистила докторську дисертацію на тему «Розписи Дрогобича і проблеми розвитку українського мистецтва XVI — поч. XVIII ст.» (1988). Людмила Міляєва є автором або співавтором понад двох сотень наукових праць.

Український мистецтвознавець, провідний співробітник ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України Дмитро Степовик — дослідник сакрального (християнського) образотворчого мистецтва Середньовіччя та Нової доби XVII–XVIII ст. Кандидатську дисертацію з мистецтвознавства він захистив у ІМФЕ НАНУ у 1970 р., а габілітаційну докторську дисертацію з мистецтвознавства у 1992 р. в Українському вільному університеті (Мюнхен, Німеччина). Науковець вивчив та описав ікони, фрески, мозаїки, гравюри, книжкову мініатюру цього періоду. Водночас він досліджує зв'язки давнього українського образотворчого мистецтва з мистецтвом країн Заходу, а також творчість майстрів образотворчого мистецтва українського походження у США, Канаді, Англії, Франції, Німеччині, Італії, Болгарії [34, с. 45]. Видатний мистецтвознавець, співробітник ІМФЕ (1971–1992 рр.), а від 2004 р. — завідувач кафедри теорії та історії мистецтва НАОМА Олександр Федорук, в особі якого українська наука має найвидатнішого і найбільш послідовного дослідника мистецтва українського зарубіжжя. У його наукових працях (яких налічується понад сотню) розглядаються різноманітні історичні періоди як національного, так і світового мистецтва, а також життєвий та творчий шлях окремих митців, його сучасників [20, с. 394–396].

Яскравим представником мистецтвознавчої науки у Харкові був проф. Харківського художнього інституту (1924–1929), а згодом і інших наукових інституцій Степан Таранушенко. Саме він був одним із перших українських науковців, хто отримав науковий ступінь доктора мистецтвознавства і звання професора [28]. Він досліджував дерев'яну монументальну архітектуру Лівобережжя. Найзначнішою його працею стала «Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України» (1976). Науковець відмінно знав матеріал, оскільки у 1920–1933 рр. очолював республіканський музей українського мистецтва в Харкові [2, с. 12–14].

У Харкові в 1960-х починав свою кар'єру добре відомий у радянському мистецтвознавстві

Юрій Дюженко. Він працював у Харківському художньому інституті, де викладав історію мистецтв, та паралельно в Харківському музеї образотворчого мистецтва заступником директора. Науковець досліджував творчість митців, які працювали у воєнний час, — П. Левченка, Е. Шнейдера та ін. Зокрема є автором єдиної опублікованої монографії про творчість Миколи Бурачека (1967) [6].

Також у Харківському художньому інституті на різних посадах працював учень С. Таранушенка — Михайло Зубар. Він є автором кількох статей та праць «Народний художник СРСР В. І. Касян» [8], що у ній автор розкриває творчість уже видатного на той час художника.

У другій половині 1970-х рр. у харківській періодиці публікувалася і науковий співробітник Харківського художнього музею Мар'яна Чернова. До її доробку належать дослідження творчого шляху харківських художників Д. Безперчого, С. Бесєдіна, Р. Рябініна, А. Сафаргаліна, В. Сізікова, Є. Трегуба, П. Шигімаги та інших сучасників, проте найвідомішою є ґрунтовна монографія, присвячена творчості театрального художника Б. Косарева [30, с. 24; 29].

Що ж до ситуації у Львові, то перші мистецтвознавці зосереджувалися у головних музеях міста: Львівському музеї українського мистецтва, Львівській картинній галереї, Музеї етнографії та художнього промислу, Львівському історичному музеї, а також у навчальних закладах міста: Львівському державному інституті прикладного і декоративного мистецтва й Українському поліграфічному інституті ім. І. Федорова.

У Львівському музеї українського мистецтва (тепер — Національний музей ім. Андрея Шептицького) працювали кілька дослідників українського мистецтва. Найвідоміші з них — Віра Свенціцька, Ірина Гургула, Софія Чехович, Ярослав Нановський, Микола Батіг, Віталій Островський.

Один із відомих львівських мистецтвознавців Віра Свенціцька — спеціаліст у галузі давнього українського мистецтва та різьбярства, чієму перу належить чимало мистецтвознавчих розвідок. Однією з найкращих праць дослідниці є книга «Іван Руткович і становлення реалізму в українському малярстві XVII ст.» (1966), у якій розглянуто творчість українського майстра в контексті загальноєвропейського художнього процесу, що на той час було новим підходом в українському мистецтвознавстві [33, с. 83].

Фахівцем у сфері українського народного мистецтва, передовсім народного одягу і тканини, визнано львівську дослідницю Ірину Гургулу. У її працях «Народне мистецтво західних областей України» (1966) та «Нариси з історії декоративно-прикладного мистецтва» (1969) подано огляд найважливіших видів декоративного і прикладного мистецтва всіх областей Західної України, визначено їх локальні особливості [16].

Софія Чехович — дослідниця творчості професійних художників та народних майстрів України. Низка її праць присвячена творчим

роботам Й. Бокшая, А. Манастирського, Г. Світлицького, І. Севери, В. Борисенка, М. Глушенка, Я. Козіка, О. Мурашка, С. Васильківського, М. Пимоненка у контексті тогочасного радянського образотворчого та декоративного мистецтва. Софія Володимирівна — автор наукових статей із питань народного мистецтва, які є результатом багаторічної мистецтвознавчої експедиційної роботи дослідниці [9, с. 430].

Співробітник Львівського музею українського мистецтва Я. Нановський цікавився проблематикою західноукраїнського малярства кін. XIX — поч. XX ст. Серед найвідоміших монографій — «Корнило Миколайович Устиянович» (1963), «Іван Труш» (1967), «Юліан Панькевич» (1986), які були першими ґрунтовними дослідженнями творчої спадщини й життєвого шляху цих відомих митців, а також загального мистецького процесу кін. XIX — поч. XX ст. на західноукраїнських землях [35].

Ще одним значним центром, де зосереджувалися місцеві дослідники мистецтва, була Львівська картинна галерея. Саме тут працював провідний український мистецтвознавець Борис Возницький. Окрім неocenенної музейної діяльності Б. Возницькому належать монографії «Олеський замок» (1978), «Каплиця Боїмів у Львові» (1979), «Микола Потоцький староста Канівський та його митці архітектор Бернард Меретин і сницар Іоан Георгій Пінзель» (2005), «Автопортрет на тлі часу» (2006) [11, с. 26–27].

У картинній галереї працювала й Олена Ріпка, фахівець із питань малярства, творчості бойчукістів, сецесії. Вона є автором праці про художницю Ярославу Музику — «У пошуках страченого минулого: ретроспектива мистецької культури Львова XX ст.» (1996). За ініціативою О. Ріпки у галереї відбулося кілька масштабних виставок, як, наприклад, ретроспектива творів Осипа Сорохтея.

Львівський мистецтвознавець Григорій Островський — автор багатьох наукових та публіцистичних статей, путівників і монографій. Отримав звання д-ра мистецтвознавства у 1989 р. Серед його монографій: «Іван Труш» (1955), «А. Манастирський» (1958), «Антон Михайлович Кашшай» (1962), «Художники радянського Закарпаття» (1968), «Роман Сельський» (1988), «Добрий лев Марії Примаченко» (1991) [12].

Музей етнографії та художнього промислу — один із найзначніших львівських центрів мистецтвознавства. Саме тут працював мистецтвознавець Павло Жолтовський, що володів величезною кількістю матеріалу. З 1926 р. він був на посаді н. с. у Харківському музеї українського мистецтва. Тоді під керівництвом завідувача С. Таранушенка П. Жолтовський пішки обійшов усю Слобожанщину, а згодом і Лівобережну Україну, де зібрав величезну кількість матеріалу [14, с. 140–141]. Мистецтвознавець видав кілька монографій. У 1963 р. побачило світ дослідження П. Жолтовського «Словник-довідник художників, що працювали на Україні в XVI – XVIII ст.» [7], значення якого є безцінним для дослідження

українського мистецтва. Монографія дослідника «Український живопис XVII – XVIII ст.» (1978) лягла в основу докторської дисертації, яку захистив у 1979 р. [15, с. 9].

Уже посмертно було видано його праці «Монументальний живопис на Україні XVII – XVIII ст.» (1988), «UMBRA VITAE. Спогади, листування, додатки» (2013). Павло Жолтовський дуже упереджено ставився до наукових ступенів, фактично зневажав їх. Він вважав, що необхідно досліджувати мистецтво, а не писати наукові роботи для захисту. Проте свого часу через вказівки керівництва сам був змушений захистити спочатку кандидатську, а згодом і докторську (1981) дисертації. Науковець іронічно повторював: «Чин без дела есть ничто, а дело без чина есть все» [17, с. 5–6].

З 1952 по 1958 р. у музеї завідувачем відділу народного мистецтва був Я. Запаско. Саме тут він писав свою кандидатську дисертацію та перші наукові праці.

Юрій Лашук присвятив себе дослідженню виключно питанням кераміки, зокрема української народної кераміки XIV–XX ст., уклав карту гончарних осередків України, простежив стилістичну еволюцію українських кахлів за 700 років їх побутування, вивчав здобутки сучасних митців-керамістів України [31, с. 125].

Видатним дослідником українського художнього скла і фарфору вважається Фаїна Петрякова, котрою видано дві ґрунтовні праці: «Сучасне українське художнє скло» (1980) та «Украинский художественный фарфор (кон. XVI — нач. XX в.)» (1985). Також Фаїна Сергіївна вивчала мистецтво та культуру євреїв на території України. Близько двадцяти років Фаїна Петрякова присвятила підготовці енциклопедії-довідника «Юдаїка в музейних збірках України» та «Зведеного ілюстрованого наукового каталогу юдаїки» [32].

Відомим науковцем є співробітник Музею етнографії та художнього промислу, автор теорії творчості народних майстрів та художників-професіоналів, дизайнерів Микола Моздир. У своїх працях науковець висвітлював проблеми народних художніх промислів, досліджував домінуючі орнаментальні мотиви в таких видах народного мистецтва, як художнє скло, художні вироби з дерева, каменю, металу та ін. [27, с. 29–31].

У Львівському музеї українського мистецтва, а пізніше — у Музеї етнографії та художнього промислу працював спеціаліст з українського декоративного різьбярства Антін Будзан, який захистив кандидатську дисертацію «Народна різьба по дереву в Західних областях України XIX – XX ст.» (1959) у Московському університеті. А. Будзан написав та видав кілька праць на цю тему. Це, зокрема, «Різьба по дереву в західних областях України» (1960), де науковець коротко зупиняється на пам'ятках різьблення XVII–XVIII ст., вивчає декоративні якості різних порід дерева, розвиток технічних засобів, інструментів. Дослідник класифікує мотиви різьблення й розповідає про творчість окремих майстрів, починаючи з Ю. Шкрібляка. Антін Будзан також розпочав

дослідження художнього спадку українських майстрів бісеру працею «Художні вироби з бісеру» (1960), яка й досі залишається відправною точкою подальших досліджень [26, с. 429–430].

Працівник музею Володимир Рожанківський досліджував українське гутне скло і був автором монографії на цю тему «Українське художнє скло» (1959), у якій він зібрав і систематизував окремі публікації попередніх дослідників, проаналізував наявний стан художнього виробництва на підприємствах, а також творчість художників і народних майстрів.

Четвертим центром розвитку львівського мистецтвознавства був Львівський історичний музей, де його тогочасний директор Г. Якущенко підготував і видав каталог історичного портрета «Історичний портрет у збірках львівського історичного музею», а також «Леопольд Іванович Левицький: нарис про художника» (1969).

З 1958 р. у ЛДПДМ (тепер — ЛНАМ) працював визначний український мистецтвознавець Яким Запаско — знавець української стародрукованої книги. Наукові монографії вченого вирізняються особливим ставленням до першоджерел, виваженістю композиції й точністю історичних деталей. Яким Прохорович був людиною енциклопедичних знань. Він підготував і видав понад дві сотні наукових праць, низку навчально-методичних посібників з українського декоративно-ужиткового мистецтва [4, с. 5–8].

В українському поліграфічному інституті ім. І. Федорова (тепер — Українська академія друкарства) працювала Христина Саноцька, яка досліджувала українську графіку та книгодрукування. До цього вона працювала у Львівському музеї національного мистецтва. Вона захистила кандидатську дисертацію «Образотворче мистецтво північної Буковини XVIII – XX ст.». Христина Саноцька є автором понад 100 наукових статей та критичних праць, які стосуються творчості художників — сучасників та їх попередників, а також статей на мистецтвознавчі теми [5].

Таким чином, впродовж другої половини XX ст. працювало чимало відомих учених. Вони заклали базу для розвитку вітчизняної мистецтвознавчої науки. Навіть за таких складних ідеологічних умов вийшли друком праці, які стали помітним явищем у науковому житті України. Сюди належать книги П. Білецького «Український портретний живопис», А. Будзана «Народна різьба по дереву в Західних областях України XIX – XX ст.», П. Жолтовського «Український живопис XVII – XVIII ст.», Ю. Турченка «Український естамп» тощо. Однак у тогочасній критичній думці був відсутній ширший діапазон знань з історії як українського, так і західноєвропейського мистецтва, що стало своєрідним гальмом того періоду.

Як у Львові, так і в Києві було багато музеїв, які стали відмінною дослідницькою базою. Так, у Києві ще з 1935 р. видавався журнал «Образотворче мистецтво» (головний редактор — П. Говдя), на сторінках якого друкувалися фахові матеріали, але переважно в межах України. У Львові ж, по-

рівняно зі столицею, мистецтвознавчої літератури видавалося значно менше, тоді як більшість усіх видань публікувалися у Москві та Ленінграді.

Незаперечним був той факт, що всі українські науковці прагнули взяти участь у конференціях, які проводились у Москві та Ленінграді. Як приклад, маємо матеріали конференцій із архіву Інституту народознавства у Львові. Це Всесоюзна конференція з проблем розвитку сучасного народного мистецтва у світлі постанови ЦК КПРС «Про народні художні промисли» (Москва, 1976) [1, спр. 483] та Республіканська наукова конференція Державного Російського музею «Творчі проблеми сучасних художніх народних промислів» (Ленінград, 1978) [1, спр. 483]. Бути учасником таких конференцій було дуже почесно, а матеріали збірника конференції зараховувались до матеріалів, які були необхідні до захисту дисертації. Таким чином, Москва намагалася об'єднати навколо себе мистецтвознавчу науку не лише України, але й усіх інших республік Радянського Союзу.

Висновки з даного дослідження. Отже, у статті простежено зародження та розвиток українського мистецтвознавства (візуальне мистецтво), виявлено його головні досягнення та окремі прогалини. Так, зародження мистецтвознавчої науки в Україні припадає на другу пол. XIX — поч. XX ст. і тісно пов'язане з іншими науками — етнографією, антропологією й археологією.

Середина XX ст. — це період появи нових імен у вітчизняному мистецтвознавстві, зусиллями яких було підготовано та видано низку фундаментальних праць з історії українського мистецтва, хоча, зважаючи на час, не без ознак радянської заангажованості. Адже мистецтвознавча наука у радянський період підлягала пильному контролю з боку влади, що жорстко регламентувала роботу дослідника. Вчені-митці у своїх наукових працях зверталися до української народної культури, оскільки вбачали в ній міцне підґрунтя та гарантію збереження національної ідентичності. Головним тут вважалося обґрунтування самостійності української культури та введення її у світовий контекст.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у дослідженні та осягненні цілісності всеукраїнського мистецтвознавства (візуальне мистецтво), що розглядає мистецтво в широких суспільних, соціальних та культурологічних аспектах.

Література:

1. Архів Інституту народознавства НАН України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 483.
2. Білокін С. Велетень мистецтвознавства [Текст] / Сергій Білокін // Пам'ятки України. — 1989. — № 3. — С. 12–18.
3. Білокін С. Початки Української державної академії мистецтв [Текст] / С. Білокін // Студії мистецтвознавчі. — К. : ІМФЕ НАН України, 2007. — № 1 (17). — С. 159–190.
4. Голод І. В. Академік Яким Запаско : Життєвий шлях. Наука і педагогіка. Праці. Публікації про вченого [Текст] / І. В. Голод. — Львів : ТЗОВ «Брати Сиротинські і К», 1998. — 47 с.

5. Грималюк Р. З любов'ю до мистецтва і до людей (про Саноцьку Христини-Олену Іванівну 1931–1999) [Текст] / Р. Грималюк // Мистецтвознавство : зб. наук. пр. — Львів, 2007. — Ч. 2. — С. 133–142.
6. Дюженко Ю. Ф. Микола Бурачек [Текст] / Ю. Дюженко. — К. : Мистецтво, 1967. — 88 с.
7. Жолтовський П. М. Словник-довідник художників, що працювали на Україні в XVI–XVIII ст. [Текст] / П. М. Жолтовський. — К. : Наукова думка, 1963. — 232 с.
8. Зубар М. Василь Касіян [Текст] / М. Зубар. — К. : Мистецтво, 1946. — 105 с.
9. Козакевич О. Софія Володимирівна Чехович : життєвий і творчий шлях (1897–1971) [Текст] / О. Козакевич // Народознавчі зошити. — 2012. — № 3. — С. 429–442.
10. Криволапов М. О. Про мистецтво та художню критику України XX століття [Текст] : Вибрані статті різних років / М. О. Криволапов. — К. : Вид. дім А+С, 2006. — Кн. 1 : Формування та розвиток національної мистецької школи і мистецтвознавчої науки в Україні XX століття. — 268 с.
11. Лубківський Р. На честь шляхетної пам'яті — довічна слава [Текст] : прощальне слово про Бориса Возницького / Р. Лубківський // Артанія. — 2012. — № 3–4. — С. 26–27 : фото. кол.
12. Ми пам'ятаємо. Мистецтвознавець Григорій Островський [Електронний ресурс] // Новини Закарпаття та Світу : Все про Закарпаття. — Електрон. дані. — Режим доступу : http://foto-uzh.ucoz.com/news/mi_pamjataemo_mistectvoznavec_grigoriy_ostrovskij/2010-02-05-2139. — Назва з екрана. — Дата публікації 05.02.2010. — Дата перегляду : 15.01.2018.
13. Міляєва Л. Про Бориса Григоровича Возницького [Текст] / Л. Міляєва // Художня культура. Актуальні проблеми. — 2014. — № 10. — С. 157–175.
14. Моздир М. Він завжди з нами (до 100-річчя від дня народження Павла Жолтовського) [Текст] / М. Моздир // Мистецтвознавство '04 : науковий збірник. — Львів, 2004. — С. 135–142.
15. Моздир М. Життя з мистецтвом у серці [Текст] : передмова / Микола Моздир // Жолтовський П. Вибрані праці : у 3 т. Т. 1. UMBRA VITAE. Спогади, листування, додатки / Павло Жолтовський ; ред. тому О. О. Савчук. — Х. : Видавець Савчук О. О., 2013. — С. 7–11. — (Серія : «Слобожанський світ». Випуск 6). — ISBN 978-966-2562-45-3. — ISBN 978-966-2562-03-3 (серія).
16. Моздир М. Ірина Гургула — дослідник народного мистецтва 1920–1930-х рр. [Текст] / М. Моздир // Мистецтвознавство '99 : науковий збірник. — Львів, 1999. — С. 191–200.
17. Моздир М. Українське мистецтвознавство радянського періоду : [інтерв'ю з канд. мистецтв. М. Моздирем] / [М. Моздир ; записала І. Матоліч] // Приватний архів І. Я. Матоліч. — 2015. — 21 січ. — 12 с. — Рукопис.
18. Новицька О. Українське радянське мистецтвознавство як частина тоталітарної культури [Текст] / Ольга Новицька // Вісник ЛНАМ. — 2011. — Вип. 22. — С. 183–196.
19. Овсійчук В. Стан мистецтвознавства в Україні [Текст] / В. Овсійчук // Народознавчі зошити. — 1999. — Вип. 5 (29). — С. 593–597.
20. Петрашик В. Слово про Учителя-ювіляра (До 70-річчя від дня народження О. К. Федорука) [Текст] / Володимир Петрашик // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. — 2009. — Вип. 16. — С. 394–398.
21. Роготченко О. О. Образотворче мистецтво України 1940–1960-х років : шляхи розвитку й художньо-стильові особливості [Текст] : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства : 26.00.01 / Роготченко Олексій Олексійович ; М-во культури України, Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. — К., 2016. — 40 с.
22. Роготченко О. Соціалістичний реалізм і тоталітаризм [Текст] / Олексій Роготченко ; Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. — К. : Фенікс, 2007. — 608 с. : іл.
23. Селівачов М. Р. Після війни... Спогади [Текст] / Михайло Селівачов. — К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2015. — 592 с. : іл.
24. Сидоренко В. Д. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань : розвиток візуального мистецтва України XX–XXI століть [Текст] / Віктор Сидоренко ; Акад. мистецтв України, Ін-т пробл. сучас. мистецтва. — К. : ВХ [студіо], 2008. — 188 с. : іл.
25. Склярєнко Г. Тенденції мистецтва другої половини 1980–1990-х років у контексті української культури [Текст] / Г. Склярєнко // Мистецтвознавство України. — К. : Спалах, 2000. — Вип. 1. — С. 127–138.
26. Станкевич М. Антін Будзан : широчінь інтересів дослідника [Текст] / М. Станкевич // Народознавчі зошити. — 1998. — № 4. — С. 429–433.
27. Станкевич М. Микола Моздир — дослідник української народної пластики [Текст] / М. Станкевич // Народознавчі зошити. — 1998. — № 1. — С. 29–31.
28. Таранушенко Стефан Андрійович [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : [веб-сайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Таранушенко_Стефан_Андрійович. — Назва з екрана. — Дата останнього оновлення 29.01.2017. — Дата перегляду : 15.01.2018.
29. Усенко Н. О. Мистецька критика в контексті художнього життя Харкова (1945–1960-ті рр.) [Електронний ресурс] / Н. О. Усенко // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. — Електрон. дані. — 2014. — Вип. 4. — С. 54–59. — Режим доступу : <http://docplayer.net/71788150-Usenko-n-o-harkivska-derzhavna-akademiya-dizaynu-i-mistectv-misteckakritika-v-konteksti-hudozhnogo-zhittya-harkova-ti-gr.html> (дата звернення : 15.01.2018.). — Назва з екрана.
30. Чернова М. Микола Рябінін [Текст] / М. Чернова. — К. : Мистецтво, 1973. — 79 с. : іл.
31. Чернова С. Пам'яті видатного дослідника українського народного мистецтва [Текст] : [некролог на смерть Юрія Пилиповича Лащука] / Світлана Чернова // Народна творчість та етнографія. — 2003. — № 3. — С. 125.
32. Школьна О. В. До 85-річчя від дня народження Фаїни Петрякової (23.09.1931–05.06.2002) [Текст] / О. В. Школьна // Вісник КНУКіМ. — 2015. — Вип. 33. — С. 174–181.
33. Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в ідеології державотворення України та європейських країн [Текст] / Р. Т. Шмагало // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. — 2008. — Вип. 15. — С. 75–85.
34. Шмагало Р. Словник митців-педагогів України та з України у світі (1850–1950) [Текст] / Р. Шмагало ; Міністерство освіти і науки України, Львівська академія мистецтв, факультет історії та теорії мистецтв, науково-дослідний центр. — Львів : Українські технології, 2002. — 144 с. : 176 іл. — ISBN 966-666-036-9.
35. Я. Нановський [Електронний ресурс] // Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького. Пам'яті родини Свенціцьких. — Електрон. дані. — [2009–2017]. — Режим доступу : http://www.mankurty.com/sven/?page_id=224 (дата звернення : 15.01.2018). — Назва з екрана.

References:

1. *Arkhiv Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy* [Archive of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine]. F. 1., D. 1., C. 483. (In Ukrainian).
2. Bilokin, S. (1989). Veleten mystetstvoznavstva [The giant of art]. *Pamiatky Ukrainy — Monuments of Ukraine*, 3, 12–18. (In Ukrainian).
3. Bilokin, S. (2007). Pochatky Ukrainskoi derzhavnoi akademii mystetstv [Beginnings of the Ukrainian State Academy of Arts]. *Studii mystetstvoznachchi — Art studies studios*, 1 (17), 159–190. (In Ukrainian).
4. Holod, I. V. (1998). *Akademik Yakym Zapasco : Zhyttievyy shliakh. Nauka i pedahohika. Pratsi. Publikatsii prochenoho* [Academician Yakym Zapasco : Life way. Science and pedagogy. Work. Publications about the scientist]. Lviv : TzOV "Braty Syrotynski i K". (In Ukrainian).

5. Hrymaliuk, R. (2007). Z liuboviu do mystetstva i do liudei (pro Sanotsku Khrystynu-Olenu Ivanivnu 1931–1999) [With love for art and for people (about Sanotka Khrystyna-Olena Ivanivna 1931–1999)]. *Mystetstvoznavstvo — Art studies*, 2, 133–142. (In Ukrainian).
6. Diuzhenko, Yu. F. (1967). *Mykola Burachek* [Mykola Buracek]. Kyiv : Mystetstvo. (In Ukrainian).
7. Zholtovskiy, P. M. (1963). *Slovnnyk-dovidnyk khudozhnykiv, shcho pratsiuvaly na Ukraini v XVI–XVIII st.* [A dictionary-directory of artists who worked in Ukraine in the XVI–XVIII centuries]. Kyiv : Naukova dumka. (In Ukrainian).
8. Zubar, M. (1946). *Vasyl Kasiian* [Vasyl Kasiyan]. Kyiv : Mystetstvo. (In Ukrainian).
9. Kozakevych, O. (2012). *Sofiia Volodymyrivna Chekhovych: zhyttievyi i tvorchyi shliakh (1897–1971)* [Sofiia Volodymyrivna Chekhovych, her life and creative path Sofiia Volodymyrivna Chekhovych (1897–1971), her life and creative path]. *Narodoznavchi zoshyty — Cognitive notebooks*, 3, 429–442. (In Ukrainian).
10. Kryvolapov, M. (2006). *Pro mystetstvo ta khudozhniu krytyku Ukrainy XX stolittia : Vybrani statii riznykh rokiv* [About Art and Art Criticism of Ukraine of the Twentieth Century : Selected Articles of Different Years]. (Book 1 : Formation and development of the national art school and art critic science in Ukraine of the twentieth century). Kyiv : Vyd. dim A+S. (In Ukrainian).
11. Lubkivskiy, R. (2012). Na chest shliakhetnoi pam'iaty — dovichna slava : proshchalne slovo pro Borysa Voznytskoho [In honor of noble memory — life's glory : Farewell to Boris Voznytsky]. *Artaniia — Artyania*, 3–4, 26–27. (In Ukrainian).
12. My pamiataiemo. Mystetstvoznavets Hryhorii Ostrovskiy [We remember. Art critic Grigory Ostrovsky]. (2010, February 5). *foto-uzh.ucoz.com*. Retrieved from http://foto-uzh.ucoz.com/news/mi_pamjataemo_mistectvoznavec_grigorij_ostrovskij/2010-02-05-2139. (In Ukrainian).
13. Miliaieva, L. (2014). Pro Borysa Hryhorovycha Voznytskoho [About Boris Grigorovich Voznytsky]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy — Art culture. Actual problems*, 10, 157–175. (In Ukrainian).
14. Mozdyr, M. (2004). Vin zavzhdz z namy (do 100-richchia vid dnia narodzhennia Pavla Zholtovskoho) [He is always with us (to the 100th anniversary of the birth of Pavel Zholtovskyy)]. In *Mystetstvoznavstvo '04 — Art studies '04*, (pp. 135–142). Lviv. (In Ukrainian).
15. Mozdyr, M. (2013). Zhyttia z mystetstvom u sertsii [Life with art in the heart]. In Zholtovskiy P. *UMBRA VITAE. Spohady, lystuvannia, dodatky — UMBRA VITAE. Memories, correspondence, applications*. O. O. Savchuk, ed., (pp. 7–11) Kharkiv : Vydavets Savchuk O. O. (In Ukrainian).
16. Mozdyr, M. (1999). Iryna Hurhula — doslidnyk narodnoho mystetstva 1920–1930-kr rr. [Iryna Gurhula is a researcher of folk art of the 1920's and 1930's]. In *Mystetstvoznavstvo '99 — Art studies '99*, (pp. 191–200). Lviv. (In Ukrainian).
17. Mozdyr, M. & Matolich, I. (2015, January 21). *Ukrainske mystetstvoznavstvo radianskoho periodu* [Ukrainian Art History of the Soviet Period] : an interview with Mykola Mozdyr. Lviv. *Private archive of I. Ya. Matolich*. (In Ukrainian).
18. Novytska, O. (2011). *Ukrainske radianske mystetstvoznavstvo yak chastyna totalitarnoi kultury* [Ukrainian Soviet art critic as a part of totalitarian culture]. *Visnyk LNAM — Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, 22, 183–196. (In Ukrainian).
19. Ovsiiichuk, V. (1999). Stan mystetstvoznavstva v Ukraini [The state of art in Ukraine]. *Narodoznavchi zoshyty — Cognitive notebooks*, 5 (29), 593–597. (In Ukrainian).
20. Petrashyk, V. (2009). Slovo pro Uchytelia-yuviliara (Do 70-richchia vid dnia narodzhennia O. K. Fedoruka) [The Word of the Teacher-Jubiljar (To the 70th Anniversary of the birth of O. K. Fedoruk)]. *Ukrainska akademiia mystetstva. Doslidnytski ta naukovo-metodychni pratsi — Ukrainian Academy of Arts. Research and methodological works*, 16, 394–398. (In Ukrainian).
21. Rohotchenko, O. (2016). *Obrazotvorche mystetstvo Ukrainy 1940–1960-kr rr. : shliakhy rozvytku y khudozhno-stylovi osoblyvosti* [Fine arts of Ukraine 1940–1960's : ways of development and artistic-style features]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv. (In Ukrainian).
22. Rohotchenko, O. (2007). *Sotsialistychnyi realizm i totalitaryzm* [Socialist realism and totalitarianism]. Kyiv : Feniks. (In Ukrainian).
23. Selivachov, M. R. (2015). *Pislia viiny... Spohady* [After the war... Memories]. Kyiv : Tsentr pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK. (In Ukrainian).
24. Sydorenko, V. D. (2008). *Vizualne mystetstvo vid avangardnykh zrushen do novitnykh spriamuvan : rozvytok vizualnoho mystetstva Ukrainy XX–XXI stolit* [Visual art from avant-garde shifts to the latest trends. Development of visual art of Ukraine XX–XXI centuries]. Kyiv : VX studio. (In Ukrainian).
25. Skliarenko, H. (2000). Tendentsii mystetstva druhoi polovyny 1980–1990-kr rokiv u konteksti ukrainskoi kultury [Trends in the art of the second half of the 1980s and 1990s in the context of Ukrainian culture]. *Mystetstvoznavstvo Ukrainy — Art studies of Ukraine*, 1, 127–138. (In Ukrainian).
26. Stankevych, M. (1998). Antin Budzan : shyrochin interesiv doslidnyka [Antin Budzan : the broad interest of the researcher]. *Narodoznavchi Zoshyty — Cognitive notebooks*, 4, 429–433. (In Ukrainian).
27. Stankevych, M. (1998). Mykola Mozdyr — doslidnyk ukrainskoi narodnoi plastyky [Mykola Mozdyr is a researcher of Ukrainian folk plastic]. *Narodoznavchi Zoshyty — Cognitive notebooks*, 1, 29–31. (In Ukrainian).
28. Taranushenko Stepan [Taranushenko Stepan]. (2017, January 29). *uk.wikipedia.org*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Taranushenko_Stefan_Andriiovych. (In Ukrainian).
29. Usenko, N. O. (2014). *Mystetska krytyka v konteksti khudozhnoho zhyttia Kharkova* [Art criticism in the context of artistic life of Kharkiv]. *Tradytzii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti — Traditions and innovations in higher architectural and artistic education*, 4, 54–59. Retrieved from <http://docplayer.net/71788150-Usenko-n-o-harkivska-derzhavna-akademiya-dizaynu-i-mistectv-mistecka-krytyka-v-konteksti-hudozhnogo-zhyttia-harkova-ti-rr.html>. (In Ukrainian).
30. Chernova, M. (1973). *Mykola Riabinin* [Mykola Ryabinin]. Kyiv : Mystetstvo. (In Ukrainian).
31. Chernova, S. (2003). *Pamiaty vydatnoho doslidnyka ukrainskoho narodnoho mystetstva* [In memory of the outstanding researcher of Ukrainian folk art]. *Narodna tvorchiist ta etnografia — Folk art and ethnograph*, 3, 125. (In Ukrainian).
32. Shkolna O. V. (2015). *Do 85-richchia vid dnia narodzhennia Fainy Petriakovoi (23.09.1931–05.06.2002)* [To the 85th anniversary of Faina Petryakova (23.09.1931–05.06.2002)]. *Visnyk KNUKiM — Bulletin of KNUKiM*, 33, 174–181. (In Ukrainian).
33. Shmahalo, R. T. (2008). *Mystetska osvita v ideologii derzhavotvorennia Ukrainy ta yevropeyskykh krain* [Artistic education in the ideology of state formation of Ukraine and European countries]. *Ukrainska akademiia mystetstva. Doslidnytski ta naukovo-metodychni pratsi — Ukrainian Academy of Arts. Research and methodological work*, 15, 75–85. (In Ukrainian).
34. Shmahalo, R. (2002). *Slovnnyk myttsiv-pedahohiv Ukrainy ta z Ukrainy u sviiti (1850–1950)* [Dictionary of Ukrainian and Ukrainian art educators in the world (1850–1950)]. Lviv : Ukrainski tekhnolohii. (In Ukrainian).
35. Ya. Nanovskiy [Ya. Nanovsky]. (2009–2017). *Natsionalnyi muzei u Lvovi im. Andreia Sheptytskoho. Pamiaty rodyny Svientsitskykh — National Museum in Lviv named after Andrew Sheptytsky. In memory of the Svetsitsky families*. Retrieved from http://www.mankurty.com/sven/?page_id=224. (In Ukrainian).